

Cultuurhistorie Nationaal Park Zuid-Kennemerland

(foto: archief PWN)

MARIEKE KUIPERS

In dit stuk geen lyrische beschrijving van uitkomsten van archeologisch of historisch onderzoek in de duinen, maar een beschrijving van de aanpak om de cultuurhistorie van een gebied beter in de vingers te krijgen. Dit proces is in 2004 ingezet door de voorzitter van het Nationaal Park Zuid-Kennemerland. De cultuurhistorische waarden van het Nationaal Park werden geïnventariseerd, waarna een werkgroep onder leiding van PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland (PWN) samen met vrijwilligers de ontstaansgeschiedenis van het Park in beeld heeft gebracht.

bestaat uit medewerkers van de natuurbeheerorganisaties PWN, Natuurmonumenten en agendalid Staatsbosbeheer, en bestuursleden van twee lokale historische verenigingen, de Stichting Santpoort en Ons Bloemendaal. De werkgroep heeft in 2006 zes themamiddagen en twee eindbijeenkomsten gehouden, waarvoor uiteindelijk twintig deskundigen uit de regio vrijwillig een bijdrage hebben geleverd.

Ordering van de cultuurhistorie

De werkgroep heeft zich gericht op het uitwerken van de ontstaansgeschiedenis van het park en zijn directe omgeving. Hoe zag het gebied er door de eeuwen heen uit? Welke activiteiten heeft de mens er ontplooid? Wat waren hiervan de effecten op de landschapontwikkeling? Wat vinden we nog aan fysieke resten in het park terug, die getuigen van die historie?

De resultaten zijn door het Steunpunt geordend in een matrix en het resultaat is weer becommentarieerd en aangevuld door deskundige vrijwilligers. De matrix is nu in concept af en dit najaar wordt er door het Steunpunt gerapporteerd. Als je 'door je oogvaren' naar het resultaat kijkt, dan zie je dat je de ontstaansgeschiedenis van het gebied in vier grote perioden kan indelen.

Vroege geschiedenis

In de vroege geschiedenis woonden er mensen op de strandwallen en oude duinen, de enige bewoonbare delen van West-Nederland. De oudste plaats van bewoning werd 5000 jaar geleden gebruikt.

Bij Bloemendaal en IJmuiden zijn akkersporen ge-

Van inventarisatie naar werkgroep

In 2005 is een inventarisatie van de cultuurhistorie van het Nationaal Park Zuid-Kennemerland (NPZK) afgerond. Onderzocht is welke oude waardevolle gebouwen er nog in het park te vinden zijn, welke archeologische waarden verborgen liggen in de bodem en welke ingrepen de mens door de eeuwen heen in het landschap gedaan heeft en wat daar nog van rest. Het Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland was gevraagd om de inventarisatie te maken. Het rapport ervan vormt een prachtig uitgangspunt voor het NPZK. Een aantal belangrijke vragen zijn er echter nog niet beantwoord, zoals: Wat behoeft als eerste aandacht voor herstel of beheer? Welke cultuurhistorische elementen moet per se beleefbaar gemaakt worden voor bezoekers om zo een beter zicht te geven op de rijke historie van het gebied? Over welke eeuwen of over welke gebeurtenissen in de geschiedenis van het park weten we eigenlijk nog te weinig, terwijl het landschap er waarschijnlijk sterk door gevormd is?

Deze vragen waren aanleiding om een werkgroep Cultuurhistorie NPZK in te stellen. De werkgroep

In 2004 werd gestart met een inventarisatie van de cultuurhistorische waarden van het Nationaal Park, waarna een werkgroep onder leiding van PWN samen met vrijwilligers de ontstaansgeschiedenis van het Park in beeld heeft gebracht (foto: archief PWN).

vonden. Ook in het duingebied zijn ze onlangs aan het daglicht gekomen en verder opgegraven. Dit leidde tot een unieke vondst van drie nederzettingen uit de 5e en 6e eeuw, de vroege Middeleeuwen. De bewoners waren landbouwers en veetelers. Ze gebruikten aardewerk uit het Duitse Rijnland. Overige sporen liggen diep verscholen onder de Jonge Duinen.

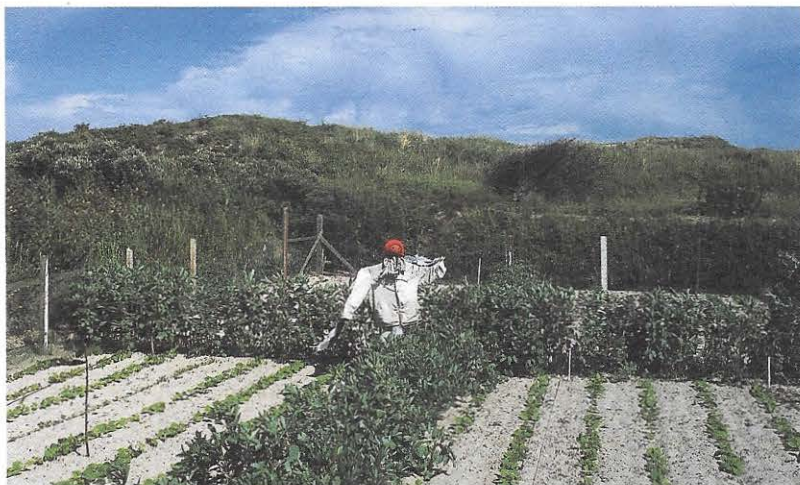
Vorming Jonge Duinen

In de 8e en 9e eeuw begint de eerste fase van de vorming van de Jonge Duinen. Zo rond 1200 na Chr. zijn de verstuingen waarschijnlijk zo heftig, dat het moeilijk wordt voor mensen om in het duin te blijven wonen en leven. Men trekt naar het achterland, dat door veenontginning nu ook voor bewoning geschikt raakt. Het duin blijft in gebruik als jachtterrein, waarvoor de konijnenstand door duinmeiers op peil wordt gehouden. De familie Brederode is 400 jaar lang heer en meester over het duin.

Late Middeleeuwen

In de 16e eeuw was het schone duinwater een bron voor het ontstaan van nijverheid in de binnenduintrand. In de loop van de Middeleeuwen waren steeds meer duinbeken vergraven tot duinrellen en werden ook nieuwe duinrellen gegraven.

Vanaf 1850 neemt de aardappelteelt in duinakkers een grote vlucht als elders de aardappelziekte zich manifesteert (foto: Hanneke Mesters).

Dit water gaf later mogelijkheden voor papiermolens, wasserijen en bierbrouwerijen, waarvan thans de Brouwersvaart nog resteert. De eerste herenhuizen verschijnen, zoals De Kruidberg, en een eeuw later als ook de trekschuit zijn intrede heeft gedaan, ontstaan de eerste buitenplaatsen. Zand afkomstig van het gebied van Elswout wordt gebruikt voor de grachtengordel van Amsterdam. De binnenduintrand wordt een heel ander gebied dan het duin, 'de wildernis'. De vele konijnen zorgen voor verstuingen, er moet helm geplant worden en het Hoogheemraadschap van Rijnland gaat de zeereep onderhouden.

Ontginningen

Vanaf de Franse tijd, zo rond 1800, begint een fase waarin de mens zich in het duin manifesteert met grootschalige ingrepen, zoals de grootschalige ontginning van boerderij Middenduin nabij Overveen. Het duin tussen Kruidberg en Westerveld verdwijnt als zand onder het centraal station van Amsterdam. Vanaf 1850 neemt de aardappelteelt in duinakkers een grote vlucht als elders de aardappelziekte zich manifesteert. De zeereep wordt gefixeerd. Vanaf 1898 gaat de gemeente Haarlem duinwater winnen, wat in 1906 al tot verdroging van de aardappelveldjes leidt. Vanaf 1920 wordt er op grote schaal bos aangeplant en in de Tweede Wereldoorlog gaat een groot deel van het duin op de schop voor de aanleg van de Duitse Atlantikwall. De laatste twee eeuwen zijn heel bepalend geweest voor het uiterlijk van het huidige duingebied. Dat is op veel plaatsen goed zichtbaar.

Oude schatten bewaren en beleven

Het voorgaande is in vogelvlucht de wording van Zuid-Kennemerland. Het Steunpunt heeft binnenkort, natuurlijk na raadpleging van de deskundige vrijwilligers en de werkgroep de ontstaansgeschiedenis van het gebied in beeld gebracht. Hoe gaan wij deze kennis toepassen? Wij hopen dat er een eerste lijst komt met voor elke periode in de geschiedenis kenmerkende fysieke restanten. Aan de hand van deze restanten kan dan de wording van het park beleefd en behouden worden. Voor deze oude schatten gaan we vervolgens beheersstrategieën opstellen. Ook zijn we van plan om in de komende jaren cultuurhistorische wandelroutes te gaan maken waarin een of meer thema's aan de orde komen. Hierover zullen we in de toekomst meer laten horen.

MARIEKE KUIPERS IS ADVISEUR NATUUR EN RECREATIE BIJ PWN WATERLEIDINGBEDRIJF NOORD-HOLLAND EN TREKKER VAN DE WERKGROEP CULTUURHISTORIE VAN HET NATIONAAL PARK ZUID-KENNEMERLAND